

Debreczeni Tibor

BIZONY, ÉLETRE SZÓLT

ISBN 978-963-7123-57-3

A kötet kiadását támogatták:

Magyar Pedagógiai Társaság
2018

Debreczeni Tibor

BIZONY, ÉLETRE SZÓLT

Debreczeni Tibor

BIZONY, ÉLETRE SZÓLT

Felolvasó est két hangra

- Karácsony Sándor a középpontban -

**Feleségemmel, Kósa Vilmával a közönség előtt
Debrecenben, 2017. szeptember 22-én**

A 2017. évi Kiss Árpád Konferencián, Debrecenben elhangzott
pódiumi előadás szövegek könyve

Tisztelői ennek közreadásával köszöntik

Debreczeni Tibort

90. születésnapján

Bevezető Kósa Vilma és Debreczeni Tibor pódiumműsora elé¹

Visszatértek? Hazatértek? Debrecenbe, egykori munkásságuk színhelyére. Vajon adhatunk-e itt most az Egyetem rendezvényén kései elégtételt, szolgáltatathatunk-e jóvátételt mindkettejüknek, akiket annak idején „politikai okokból” kizárt az egyetem. Lehetnek-e ők ketten, Kósa Vilma - a „kicsapott kuláklány” és Debreczeni Tibor, az „56-os bizottmányi tag” a Debreceni Egyetem *igazi* díszpolgárai? Megérdemelnék.

Debreczeni, az előadóművész, a drámapedagógus ráadásul Csokonai-díjas. (A díj névadója egy másik kicsapott debreceni diák, aki nemcsak költőnek, diáknak volt – utódaihoz hasonlóan forradalmár, hanem tanárnak is. Rousseau hív követőjét tiszteljük benne rövid, de a magyar neveléstörténet számára annál jelentősebb tanári pályáján.)

Debreczeni előadói művészetével egy Bolond Istók előadásán, előadói estjén szembesültem. Megrendített, hogy az akkor már nem fiatal, de – mai korához képest – semmiképp nem öreg férfi mily elszántan, rezignáltan és életre vágyóan készül a halálra. Meg is ijedtem, hiszen sok közös tervünk volt még a pedagógia reformjait illetően. Aztán jöttek az újabb egyszemélyes színházi darabok. „*Az öreg ácsot palira vették*” – korszakos, rendszerkritikai élmény volt! Közben több előadás nagykörösi diákjaival – nekem most a gyermeki agresszivitást, gonoszsgot elemző „*Pont pont vesszőcske*” ját az eszemben, Szabó Lőrinctől Hajnóczyig ívelt a sor – az előadás végére megszelídítve bennünket is. S aztán jött a – máig sikerrel játszott – „*Ki is az a Pál*” című darab, ahol az önmagunk keresése, szolgálatunk értelmének keresése került középpontba.

Debreczeni megírta a „*Különbéke Debrecenben*” című életrajzi regényfolyamának második darabjában, miképp élte meg, hogy a diktatúra körülményei közt ha a katedráról, tanárként nem szólhat, akkor még (már?) a színpad, a diákszínjátzó pódium szabad. A leírás pontos elemzés volt, sok mindent megvilágított.

Ezúttal a Mesterről szólnak. Párban. K. S. Mesterről. Akit Karácsony Sándorként volt módjuk megismerni, s követni. Aki Karácsony Sándorként osztott rájuk is küldetéstudatából és pedagógiai éroszából.

Trencsényi László

¹ Elhangzott az előadó-páros műsora előtt 2017 szeptember 22-én Debrecenben a X. Kiss Árpád konferencián.

Bevezető

Karácsony Sándor 61 éves volt, amikor 1952-ben meghalt. Jőmagam percek alatt 89 leszek, (amikorra ez a szöveg megjelenik, 90) s máig mondom: Karácsony Sándor-tanítvány vagyok.

Az ide hívogató meghívóban azt írtam, hogy naplójegyzeteimből, életrajzi és pedagógiai könyveimből készítettem ezt az összeállítást. Utóbb gondoltam csak rá; de hiszen én Kósa Vilmával, a feleségemmel, az ugyancsak Karácsony Sándor tanítvány-tanárral, hosszú életünk során nemcsak a családepítést, de a nevelőmunkát is együtt gyakoroltuk, műveltük; megkérem, üljön ki mellém, ide elétek, s olvasson velem együtt, ezzel mintegy igazolva engem is, hogy igazat szólok.

Nem kevés munkámba telt, de rábeszéltem.

(KV Kósa Vilmának, a hitvesemnek a monogramja, DT az enyém)

KV

Most, hogy Trencsényi László inspirációja és közvetítése nyomán ez a lehetőség felkínáltatott, már mint, hogy a már ismert témával DT, a férjem a debreceni meg a konferenciázó közönség elé álljon, mit is tehetett volna mást, minthogy tűnődni kezd, mért is gyakorolt életre szóló hatást rá *Karácsony Sándor*. Egyébként rám is. De most róla van szó.

Igen. 1946-ban, 18 évesen, amikor ott ült a nyíregyházi református egyház gyülekezeti termében hallgatta lenyűgözve Sándor bácsi előadását. Azért emlegetem csak így, hogy Sándor bácsi, mivel mi ekként neveztük Karácsony Sándort Debrecenben, ahol, mint *dóczista* cserkész-középiszkolás, magam is hallgatója voltam szabadművelődési előadásainak. Ám az én férjem most elgondolkozott azon; nem lehet, hogy ennek az őt ért életre szóló hatásnak valami módon ne ágyazott volna meg a korábbi, családban töltött élete.

Bizony megágyazott. Többek között azzal, hogy szerető és szerethető szülők körében élt. Én már csak tudom.

.....

DT

Apukámnak, ha nem hálózza be a rosszkedv, mindig bujkál a szája szögletében, ráncokba bújtatottan valamiféle mosoly, ami azt jelzi az értőnek, hogy lám itt egy negyven év körüli férfiú, aki mindig talál az életben annyi élvezhető, hogy érdemes legyen derűsre redősítenie az arcát. Mert most is - uzsonnaidőre fordult a nap -, apukánk hangja fényes-meleg, ahogy kiált a három kamasz fiának, *Tibike, Tiluka, Béluka, gyertek gyorsan!*, s magasra tartja a ruszlival megpakolt üveget - most hozta a boltból -, s máris körötte sürgölődünk, mivel sejtjük, hogy olyan ünnepi esemény következik, táplálkozással kapcsolatos, amelyben csak mi veszünk részt, leendő és valóságos férfiak a ruszli-evés véd-és dacszövetségében – a rítusból anyánk, az egyetlen nő kirekesztetik, már csak azért is, mivel ki nem állhatja az ecetes, hagymás lében pácolt halat -, teljes érzelmi azonosulással a mi jó atyánkkal, aki eme alkalommal csak velünk, fiaival szív egy, igaz, hagymás levegőt, rituális közösségben.

Felséges – mondja apukánk, amint kiemeli az első halat az üvegből, és megszagolja. Felséges –, mondja másodszor is, miután megforgatja az első falatot a szájában. Felséges –, mondja harmadszor is, amint bekapja a villán tornyosuló hagymát. S mi állunk körülötte, miként a felnőttek az úr asztalánál úrvacsora osztáskor, s várjuk, hogy atyánk a szánkba tegye a darabokra vágott halat és az ecetes hagymát, hogy rágva, szagolva és ízelve átélhessük a megelőlegezett felnőttiséget, a férfi-szolidaritást, az együvé tartozást.

Anyánk ajtót nyit, szippant a mi levegőnkéből, s húzza máris vissza a fejét, de még kiszól:

- Béla, te teljesen megőrültél! Mit etetsz ezekkel a gyerekekkel!

Apukánk nem válaszol, csak mosolyog, s a szeme, amely a szemüveg mögül ránk villan, turpis és cinkos.

Mi meg fiúk, csak nevetünk és harapunk, harapunk és nevetünk.

.....

KV

Idézet Karácsony Sándortól:

„Nem velünk egyenrangú fél a gyerek, de velünk egyenjogú fél. Nem tökéletlen és fejletlen felnőtt, hanem fejlett, tehát tökéletes kisgyerek, növvő gyerek, serdülő, és adolescens. Teljes joga és tökéletes autonómiája van a kisgyerek, növvő gyerek, serdülő és adolescens életre. Egyetlen felnőttnek sincs joga diktatórikusan ráoktrojálni a maga felnőtt életét.

DT

1934. Egy hétköznapon. Kisiskolás vagyok.

Tanítáurnak hívják apukámat, így egybe ömlesztve a két szót, azt hogy tanító s azt, hogy úr. Anarcsion (Szabolcs megyei község Kisvárda közelében) hívják tanítáurnak.

A tanító úr elsőszülött fiaként, magam is itt ülök a tanteremben a hatvan-hetven gyerek között, mert hol is ülhetnék, ha éppen iskolakötelesre értem, s reformátusnak kereszteltek, mint az egyetlen kálvinista kisiskolában, itt a faluban. Ülök tehát az egyetlen tanteremben, az első padban, mint rövidlátó elsős, s magam is *tanítáurnak* szólítom az apukámat, a diftongust kedvelő anarcsi tájszólás szerint. Bizalmaskodásra, személyes közlésekre nem nyílik lehetőség, lenne is nemulass, ha ilyesmire ragadtatnám magam.

Az iskolából, pontosabban az épület utolsó helyiségéből, ha elsőszülöttként kilépek a kurta folyosóra, és belépek a szemközt lévő, ajtó mögötti helyiségbe, máris a tanítói lakás konyhájában találom magam, ahol aztán, ha olyan a hangulat, kedvemre apukázhatok.

Tizenkét órakor fejeződik be a délelőtti tanítás, a gyerekek hazamennek, hogy ebédeljenek - a tanyasiakat kivéve, akik a tanteremben bicskával szalonnáznak bámulatra méltó, nekem elérhetetlennek tetsző szakszerűséggel -, a mi anyukánk is kifőzött már ekkorra, segítünk a terítésben. Aztán jön a tanítáur, a mi apukánk, beül a helyére, mi is a helyünkre, a két öcsém meg én, hangosan elmondjuk a Jövel Jézust, anyánk kirakja a porciót, amit meg kell enni, apukánk is szed, mamuka is. Aztán kezdődhet az étkezés, ahogy tanultuk, illedelmesen, az evőeszközöket akként használva, ahogy az elő van írva.

Kettő körül aztán újra hangos a tanterem meg az udvar, a bádögbögre is sűrűbben koccan a vizes kannához, az ebéd utáni közérzet hangja ez, s mert nem illenék, hogy elkéssek, sietek magam is a tanterembe, még mielőtt apuka belépne. Majd nyílik az ajtó, felállunk, köszöntjük a tanító urat, folytatjuk a tanulást. S hogy érezzük, milyen jó élni, a tanítáur kivisz minket az udvarra, s csoportosan játszunk, külön fiúk, külön lányok, meg együtt is. Fogócskázókat, felelgetőseket, kiszámolósakat, harciasokat. Gyertek haza, ludaim; Héja és a kotlós; Kinn a bárány, benn a farkas, Küldd király katonádat, ilyeneket. Négy óráig.

(Megidézem az édesapám által tanított és hegedűvel kísért dalt, amelyet közösen énekeltünk: A juhásznak jól van dolga. Egyik dombról a másikra Terelgeti nyáját Fújja furulyáját, Bú nélkül éli világát....)

A ju - hász - nak jól van dol - ga: é - gyik domb - ról a má - sik - ra
 te - rel - ge - ti nyá - ját, fúj - ja fu - ru - lyá - ját, bú nél - kül é - li vi - lá - gát.

DT

1942. A kisvárdai gimnáziumban – ahol bejáró tanuló vagyok - nem szeretik a kisdíákokot

Ebben a középiskolában mintha minden a kisdíák ellenére történt volna. Erőltetett menetben gyalogoltunk az állomástól a gimnáziumig. Két kilométer oda, kettő vissza. De a főkapun, amely közelebb esett a tantermekhez, bizony hogy ott mi be nem mehettünk, csak a nyolcadikosok. A portás, mint egy katonai őrmester, ha elkapott – mert csak kísérleteztünk a bejutással, merészségre serkentő napfényes napokon -, s nyakon ragadott, vitt az igazgatóiba, máris fegyelmit aggattak ránk.

A tanár urak, - az első félévben így éreztem -, mintha csak robotoknak tekintettek volna bennünket, akiknek az a dolguk, hogy szöveget, szabályt, törvényt vágjanak be, s azt lehetőleg szó szerint mondják majd vissza. Nem egynek kedvenc szokásává vált, hogy a tanulót kipécézte, szellemeskedett a rovására, vagy azért mert buta, vagy, mert idétlen, vagy, mert mulatságos az illető, többiek meg örvendeztünk, hálásan lihegve, milyen jópofa a tanár úr, s röhögtünk, a másikon röhögtünk - ezzel is telik az óra, most nem rajtunk a sor. Egyszer Keresztes tanár úr megsimogatta a fejem, majd elsírtam magam, úgy meghatódtam.

KV

Hogy belőle jó tanár vált - hiszem, hogy az -, olyan tanár, aki igyekszik érteni a diákokot, aki próbálja száműzni az oktatásból a túlszabályozottságot, a nevelésből a drillt, aki a demokráciára törekszik, az nem kis mértékben a kisvárdai gimnáziumban eltöltött kisdíák éveinek köszönhető. Vele itt minden megtörtént, minden, ami egy elhibázott nevelési viszonyban diákkal megtörténhet.

Milyen megnyugvással és egyetértéssel hallgatta, olvasta Karácsony Sándor értekezését a mellérendelésről, hogy elkerülendő a pad alatti forradalmat, egyenjogúnak kell tekinteni a diákokot.

Vallotta, aki a hátrányosabb helyzetben, az alattvalói sorban lévővel fölényeskedik, gúnyt űz belőle, hogy a többi nevéssen, az a tanár nemcsak a tanári etika, de az emberiség ellen is vét.

Egyébként most készített DT-vel, a férjemmel interjút Regős János színházi szakember a Nemzeti Színház Szenárium című lapja számára, s neki mondta a következőket.

DT

A kisvárdai gimnáziumi időszakom nem volt igazán kedvemre való, de az is igaz, hogy hamar fölfedezték bennem azt a képességet, hogy van karizmám. Ha kiálltam az emberek elé, észrevettem, hogy figyelnek rám. Van valamiféle kisugárzásom, és ez számomra egy iskolai, március tizenötödikei versmondáskor derült ki egyértelműen. Barla Gyula az önképzőkör diákelnöke – alsós, 4-ik gimnazista voltam - 1943-ban fölfedezte, hogy van íráskészségem, és alsósként bevont az önképzőköri munkába. Nos, mi csináltuk a március tizenötödikei ünnepi műsort, s velem mondatta el *Petőfi Respublika* című versét.

Én szemüveges, szemtengely-ferdüléssel gyerek voltam. Az igazgató előadás előtt, a függöny mögött levétette velem a szemüveget, mondván, ilyen fizimiskával nem illek a március 15-i képbe, Én megalázva kiálltam a függöny elé, és a nézőtéren, a díszteremben csend lett, nem röhögtek. A végén zúgott a taps.

Megéreztem az erőmet.

Na már most a kancsalságom! Ez eleve kizárta nálam a színművészetit, mint lehetőséget. Ámbátor tanárként is meg kellett ezzel a fogyatékossgommal küzdenem. Például, ránéztem egy gyerekekre, és ketten ugrottak fel, miközben a névmemóriám sem volt a legjobb.

De a tanítóképzős lányok meg a gimnazisták, akiket később az ötvenes években tanárként Debrecenben tanítottam, soha nem éltek ezzel a fogyatékossgommal vissza. Előadóként mindazonáltal szorongtam közönség elé állni. Majdnem 60 éves voltam, amikor bátorkodtam először saját magamat rendezni, egy önálló est erejéig. *Az öreg ácsot palira vették* (1986) című estemről beszélek. Annyi mondandó feszült bennem, hogy mindenképpen ki kellett beszélni magamból, mennyire átvert engem a feleségemmel együtt az a szocializmus.

KV

Megjegyzem, hogy akkor hétvégeken sohse volt otthon.

Hívták mindig.

Magyarország összes egyetemén, főiskoláján bemutatta az *Öreg ácsot*. Az egyik kritikus még Latinovits Zoltánnal is összevetette.

DT

Nem kalandozunk el.

Visszatérünk Karácsony Sándorhoz, a sorsdöntő élményhez.

A *Visszanéztem* című könyvemből olvasok:

1946. Karácsony Sándor és köre Nyíregyházán.

Közben mi már fel is szabadultunk. Édesapám Nyíregyházán kapott tanítói állást. S én 1945-től a nyíregyházi evangélikus Kossuth Gimnáziumba jártam. Úgy emlékszem, hogy Szüle Miklós tiszteletes úr irányította a figyelmünket arra a nyári egyetemre, amely otthonra a református egyház gyülekezeti házában talált, s amelynek rangosságához vita sem férhetett, mivel olyan előadók jelenlétét ígérték, akikről már olvastam, hallottam korábban, mint a zeneesztéta Ujfalusy József, Lükő Gábor néprajzkutató, Vargha Balázs, Varga Domokos irodalmárok, s maga Karácsony Sándor professzor, a magyar szellemi élet kiválósága.

Én a hetedik gimnáziumi osztályt fejeztem be éppen, s nagyon kerestem a helyemet az új világban, s nagyon kerestem az efféle pezsgető izgalmakat.

1946 nyarának egy teljes hetét ebben a bensőséges gondolati fürdőben töltöm. A háború előtti szárszói konferencia szellemiségének továbbgyűrűződését érzi itt az ember, a nemzet sorsáért felelősen gondolkodó, keresztyén értelmiségiek előadásában, megnyilatkozásaiban, lett légyen szó filozófiáról, népköltészetéről, irodalomról, szociográfiáról, Bartókról, Kodályról.

Népben, nemzetben gondolkodnak, miként lehet Magyarországot megújítani s egy szociálisan érzékeny demokrácia irányába terelni.

Karácsony Sándor záró előadásában a társadalmi reform szükségességéről beszél, amely, ahogy ő fogalmaz, kell, hogy társadalmi békéhez vezessen, generációk közötti, nemzetiségek közötti, osztályok közötti békéhez. S én ezzel egyetértek, amiként azzal is, hogy a reformnak, pontosabban, a reformereknek azzal kell kezdeniük a munkálkodásukat, hogy számadást készítenek; mit gondoltak, mit tettek jól vagy rosszul.

A büntudat megtisztít, csak tiszta lelkiismerettel kezdhethetjük el a társadalmi megbékélés reformját. S ő életét is odaadná - mondja a szónok -, csak hogy ez a béke bekövetkezzék.

Karácsony Sándor lefegyverez. Úgy érzem, helyettem is szól. S megnyugtat; egyszerre lehetek baloldali reformer és hívő keresztyén. /Diktatúráról itt és ekkor nem volt szó./

KV

Most én olvasok egy részt DT másik könyvéből, az *Egy tanár naplójából*.

Nem túlzok, ha azt mondom, hogy gondolkozásomat, sőt sorsomat is életre szólóan meghatározta mindaz, amit itt hallottam.

Legyen politikai, intellektuális és érzelmi kötődésünk a demokráciához, fontos a jogegyenlőségen alapuló gondolkodásmód, a mellérendelésre épülő társas viszony.

Karácsony azt vallotta, hogy ennek kell érvényesülnie a politikai vezetésében, a pedagógiai munkában, mindenféle társas kapcsolatban.

S én ezt a demokráciát, ezt a *mellérendelő társas viszonyt* igyekeztem később gyakorolni a családban, nevelői tevékenységemben, közösségteremtő alkalmak során.

S próbáltam magam is ily módon gondolkodni és élni.

/Karácsony Sándornak ez az 1946-os nyíregyházi előadása A megrendült jogi viszony rendezése reform útján címmel később meg is jelent.)

DT

1947-ben, Debrecenben lettem bölcész a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Befolyásolt a döntésemben, hogy itt volt tanszékvezető professzor a Pedagógiai tanszék élén Karácsony Sándor.

NÉKOSZ-kollégista lettem a Bartók Egyetemi Kollégiumban. Itt itthon voltam. Minthogy a demokratikus létezés szabályai a mi otthoni családi mindennapjainkban magától értetődő módon működtek, meg Szüle Miklós tiszteletes úr bibliakörei is a szólás szabadsága jegyében zajlottak a nyíregyházi gimnáziumban, és nem oly rég Gyenesdiáson, a Soli Deo Glória táborban is élvezhettem a mellérendelés légkörét, hát folytonosság-élményem volt itt a Bartókban.

Valami olyasmi gondolat kezdett munkálni bennem, hogy a bibliakör, meg a tábor, meg a népi kollégium egyazon elven működik, az egyénre figyelő, ám a közösség érdekeit kitüntető módon kezelő demokrácia elvén.

Hamar ráéreztem hát a népi kollégiumi demokrácia ízére, s bizony hogy nem fosztottam meg magam az élvezettől; véleményt formálni, szavazni, beleszólni a dolgok menetébe, dönteni, vállalni a felelősséget.

Családiasnak tartottam a Bartókot, tetszett, hogy a kollégiumban önkormányzati rendszer működik, hogy a lakószobánk független közösség, szövetkezetnek nevezzük, hogy vezetőt választunk, aki képvisel minket a kollégiumi igazgatásban, hogy az igazgató, a titkár, s a többi tisztségviselő személyét mi határozzuk meg, hogy a főhatalmat csúciszervként a közgyűlés képviseli.

És a kollégiumi esteken népdalokat énekeltünk.

KV

DT a könyvében megjegyzi: A hatalom nem sokkal később, 1948 második felétől már minket is manipulál, miután megkezdte a népi demokrácia átszabását szovjet diktatúra formára.

S hozzáteszi: Egyébként a kollégiumi lét minden fontos, nekem tetsző mozzanatában Karácsony Sándor nyomát fedeztem fel.

Lendvai L. *Ferencnél* olvastam később, a NÉKOSZ-ról írt könyvében, hogy miféle hatások összességéből kristályosodott ki a kollégiumi pedagógia. Ebből én most egy mondatot emelek ki: „*Karácsony Sándortól a kollégiumi autonómia, nevelő és nevelt demokratikus viszonyának mibenléte volt megtanulható.*”

(A Nékoszban mindig népdaloztunk. Gyakran hangzott el: Béres legény jól megrakd a szekered... DT elénekli)

DT

Azt a pedagógiai gyakorlatot, amiről Karácsony Sándor írt a műveiben, s szólt az előadásaiban, s amely annyira más volt, mint az, amivel a gyerek, a diák találkozhatott – s hozzáteszem, ma is találkozik - a tanintézetben és különféle közösségekben, személyiség központú nevelési eljárásnak nevezzük. Jómagam eszerint tanítottam a kemény és puha diktatúrákban, noha nem neveztem nevén, mivel nem volt tanácsos.

Emlékszem, hogy az 1970-es, 1980-as években, amikor Karácsony Sándortól megint csak nem függetlenül, felfedeztem külföldi forrásokból a *drámapedagógiát*, ezt a játékosságra és improvizációra épülő személyiségközpontú pedagógiát, sokáig csak a népművelés nem ellenőrzött folyosóin lehetett, mint zug-árut művelgetni, mivel a hivatalos nézet burzsoának, a fellazítás egyik eszközének tekintette.

Nem véletlen, hogy Karácsony Sándor pedagógiai nézetei is a tiltott vagy túrt kategóriába tartoztak

Egyébként KS mestert 1950-ben elküldték az egyetemről, s 1952-ben, halála évében a nyugdíjától is megfosztották.

KV

Azt azért most el kell mondanom - valószínűen a tartós házasságnak is itt keresendő az egyik titka -, hogy idők során mi, DT meg én, minden lényeges kérdésben mintha egyet értettünk volna.

Többek között abban is, hogy Karácsony Sándor kivételes és meghatározó személyisége korának és a Kossuth Egyetemnek, s az ő óráira járni kitűntető élmény. Mindig is ott ültünk az előadóteremben, egymás mellett természetesen, s közben cetliket is küldözgettünk egymásnak, vagy az előadásról, vagy másról.

És hát magam is bővelkedtem Karácsony Sándor-élménnyel.

Én ugyanis, ahogy mondtam már, dóczista voltam a debreceni református leánygimnáziumban, s hallgattam Sándor bácsi szabadművelődési előadásait a kálvinista Rómában, s mint regös cserkész gyakorta meg is merítkezhettem az általa gerjesztett közösségi élményekben.

Am, s ezt is el kell mondanom, hogy a NÉKOSZ-ról másféle élményeim is vannak, mint amilyenről az én DT-m szólt, olyasmik, amilyenekről Jancsó Miklós szól a Fényes szelek című filmjében.

Kezdem a jóval:

1948-ban én is bölcsész és én is népi kollégista lettem, csak akkor a kollégiumot már nem Bartóknak, hanem Tildynek hívták. Kevés idővel később meg Ságvárinak. A jó az volt, hogy itt találkoztam az én Tiborommal, akivel itt összeszerelmesedtünk, később, 1950-ben összeházasodtunk, akivel albérleti körülmények között családot alapítottunk, akivel együtt élünk 67 éve. Végül is a NÉKOSZ-nak köszönhető, hogy körülöttünk él tizenkét leszármazott, két gyerek, három unoka és hét dédunoka.

Na de, amiről talán ők se tudnak. Engem 1949-ben kuláklánynak minősítettek. Azt akarták, hogy nyilvánosan tagadjam meg a paraszt szüleimet - apámnak-anyámnak 25 holdja volt, és Szamosszegről, ebből a jövedelemből taníttatták három gyermeküket Debrecenben -, aztán, mint befurakodott ellenséget fegyelmivel ki akartak dobni az egyetemről.

Egy évfolyamtárs, aki később irodalomprofesszor lett, írta ellnem a faliújságcikket. Végül is én gyerekekkel a szívem alatt befejezhettem a bölcsészetet, ám az én drága férjemet kirúgták a Magyar Irodalmi Intézetből,

ahol tudományos gyakornok volt, azt mondták rá, hogy rés a bástya fokán. Váljon el és akkor nyitva az út a karrierje előtt.

De hát az én Tiborom hogy tett volna ilyet! Sőt, amikor 1952-ben a szüleimet elüldözték a szamosszegi házukból, nálunk, akkor már főbérletben, a mi otthonunkban találtak menedéket. Még az öcsém is hozzánk kényszerült, igaz csak a konyhában jutott neki alvóhely.

DT

Régi kép Karácsony Sándorról. Az egyetemen.

A debreceni egyetem 12-es tanterme. A legnagyobb a bölcsészkaron. Zsúfolásig tele. A szokásos zsongás.

Kinyitják az ajtót, és bedöcög Karácsony Sándor. Nagyon el van hívva. Két kezében mankó. A katedrára famulusai segítik. Szuszog. Belekapaszkodik az asztalba, aztán megszólal. Nem lehet rá nem figyelni. Amit mond, izgalmas, s ahogy mondja, lebilincselő. Megérzi, ha lankad a figyelem, és máris egy anekdota, egy személyes történet.

Karácsony Sándor hiteles, ahogy ma mondanák, karizmatikus. Egy misszionárius, aki képes arra, hogy megszólítson, egy kiválasztott, hogy örömhírt közöljön. Amúgy mikszáthosan bölcs.

Az óra végén mosoly az arcokon.

Aztán egy kollokvium. Talán az utolsó.

1949-ben, mielőtt nyugdíjazták volna. Négyen, hatan a szobájában. Mosoly a harcsabajusza alatt. Megszólal.

- Várom a kérdéseket.

Ebből ítélte meg, mennyire készült fel a hallgató.

Kérdezek. Hogy mit, arra nem emlékszem.

Ő válaszol, örvendezve és színesen.

Jeles, olvasom a relikviaként őrzött indexemben. S ott az aláírása.

Most is kérdeznék.

KV

Jó emberek mindig voltak

Vagy nekünk szerencsénk volt, hogy mindig akadt segítőnk (Elárulom a debrecenieknek, hátha tudnak róla: Csapó Pista bácsi, az öreg régi polgári iskolai tanár, ő volt a mentőangyal. A férjemnek is.) Hányódva-vetődve, kezdetben évi 10 hónapos szerződésekkel csak taníthattam Debrecenben, s miként a férjem, akként, ahogy Karácsony Sándortól tanultuk

DT

Karácsony Sándort akkor is vállaltam, amikor persona non grata lett, és a műveit indexre tették, amikor a közvetlen munkatársai is lapítottak.

Karácsony Sándor pedagógiai szemléletével kerültem az egyik első munkahelyemre, a Lorántffy Tanítónőképzőbe. Többek között ilyen nézetekkel:

„Az egyén autonóm, tehát a nevelő is, meg a növendék is, ám hogy a pedagógiai egyensúly létrejöjjön, a pedagógusnak kell biztosítani a tanuló autonómiáját, másként; eredményesen csak akkor lehet munkálkodni, ha az órán mellérendelői viszony jön létre. Idézek: „Én, a tanár, nem ex katedra csalhatatlan üdvszerző papja vagyok a diákoknak, hanem munkatársa.” ./

A proletárdiktatúra tobzódása idején érkeztem, amikor minden központosított és minden ellenőrzött volt, amikor a magyar Himnuszt csak úgy szabadott énekelni, hogy előtte harsogott az Internacionálé vagy a szovjet himnusz. Az iskolában is „dült” az osztályharc, amikor az osztályozó napló felső szélén pirosan és nagybetűvel ordított a stigma: *M munkás; P paraszt; É értelmiségi; E (egyéb), X (osztályidegen)*, hogy figyelmeztesse a tanárt, osztályozásnál meg ne feledkezzék, ki milyen származású.

És én 1956. október 23-án ezekkel a lányokkal vonultam a Vagonyárhoz, ahol ott voltak a Fazekas gimnazisták is, akiket meg Kósa Vilma, a feleségem tanított, s akit több mint negyven év után is Anyucinak neveznek a diákjai, öreg diákjai, ha találkoznak osztálytalálkozókon és máskor.

S mivel engem a tantestület választott meg az iskolai Forradalmi Bizottmány elnökének, együtt sztrájkoltunk a Kádár-rezsim ellen, velük teljes egyetértésben.

1957-ben aztán forradalmi magatartásomért fegyelmissel elhelyeztek innen, az akkor alakult Tóth Árpád Gimnáziumba.

KV

Olvasom DT Visszanéztem című könyvében:

A Tóth Árpád Gimnáziumban gazdája lettem harmincnyolc első osztályos kamasznak.

Rögvest eszembe jutott Karácsony Sándor, pontosabban, amit tőle tanultam, meg a saját diákkorom, s máris tudni véltem, milyen osztályfőnök nem szeretnék lenni.

S milyen lettem? Erre nézvést eligazítanak hajdani tanítványaim, akiket 1957-1961-ig irányítottam, akik később barátaim is lettek. És a többiek, akiket 1966-ig.

Én a diktatúra minden formáját gyűlöltem, a tanári diktatúrát is, s a diktátor tanárt is.

Meggyőződéssel vallottam, hogy a tanár van a diákért, s a mellérendelés az egyetlen pedagógiai viszony, melyben nevelői hatás elérhető. A parlamentáris demokrácia eszménye világított nekem a diktatúrában is, ezért, ahol, és amikor lehetett, ki is alakítottam a közösségi nevelés formáit, melyekben a tisztségek, és a felelősség megoszlik. Ugyanakkor tudtam, hogy senkitől sem várhatok mást és többet, mint amit az adott életkor enged.

A hazudozást nem viseltem el. Megértettem velük; elkövethetnek minden hibát, de ügyvédjük csak akkor lehetek, ha nem linkelnek, nem lógnak, nem akarnak átverni.

S még valami, amit minden órán ismételtem. Kérdezzenek, honorálom a kérdést. És mondjanak ellent. A véleményemet ne fogadják el, érveljenek az igazuk mellett.

Elmondom még, hogy olyasféle vállalással is megterhelődtem, mint amilyennel azok, akik zsidóknak szereztek hamis papírt, és csúszttak, vagy valakiket kifehérítettek a kulák karanténból. Nos így voltam, amikor osztályidegent átcímkeztem egyébre, és egyebet parasztra. Eltussoltam, s soha nem szóltam arról, hogy az F. fiúknak kivégezték az elvtársak az apjukat, hogy M. nem is paraszt, hanem tisztviselő-, illetve papgyerek.

Hogy mi minden múlt egy ilyen korrekción! Többek között a továbbtanulás.

DT és KV együtt

Karácsony Sándor írja: *Nemcsak akarat, de érzelmi megfontolásból kell a tanuló felé fordulni. Kell, hogy a nevelő adja önmagát a tananyaghoz és adja magát a tanulóhoz, azaz érezze, mi az a szöveg és üzenet, ami gazdagíthatja a növendéket, s miféle módszer, amivel ezt a gazdagodást elérhet.*

DT:

A legfontosabb nevelési területen, az osztályban egyedül voltam a tanítványokkal. Nem mondom, hogy nem kellett tartanom attól a tanulótól, aki bizalmi funkciót töltött be az osztályban az iskolai előjáróság megbízásából. Ez bizony, ha akarta, nagy bajokat okozhatott, hiszen neki közvetlen bejárása volt az intézmény első számú emberéhez. Ám ha sikerült szövetségessé tenni a diák-funkcionáriust, mégis csak a tanáré volt a tér.

Néztem az osztályomat, a levert forradalom utáni tizenöt-tizenhat éveseket, s tudtam, majdnem mindegyiküknek van szorongani, félnivalójuk. Itt vannak hát az alattvalók, az engedelmesek, az ifjú farizeusok, a renitensek. Az utóbbiakat még féltetni is kellett.

Mindenki a tiltások kerítése mögött találtatott. Magam is. S nemcsak ők, én is félttem, szorongtam.

Mit tehettem a magam Karácsony Sándoron pallérozott pedagógiájával!?

DT- KV.

KS mesternél olvastuk:

„Van egy megtanulhatatlan és spontánul jövő pedagógiai eljárás mód, amely segíthet abban, hogy felszabadítsuk a gyerekeket, ez pedig a szeretet. Az a szeretet, amely ad, s nem pedig az, amely igényel.”

KV

A véletlen hozta, hogy az egyszerinek szánt irodalmi estből, 1958-tól kezdve sorozat lett. Megalakult a városszerte ismert, s hamarosan országos hírű József Attila Irodalmi Színpad,

DT

Az előadásokról én most nem szólok, de szólok arról, mint sikerült csapatot, közösséget alakítani a heterogén társaságból, köszönhetően KS mester idáig érő hatásának.

El kell mondanunk, hogy a színpadunk a központi vezérlésű pártiktatúrában - s nem játszunk a fogalmakkal – demokratikus szervezettségben, önkormányzati elvek szerint működött.

A színpadot a tagság által választott társadalmi vezetőség irányította, titkárral, gazdaságissal, s más részfeladatokat organizáló vezetővel, s természetesen velem, aki mint művészeti irányító, maga is tagja voltam az önkormányzati testületnek. Legfőbb fórumunk a közgyűlés.

Lényegi kérdésekről csak valamennyiünk jelenlétében, nyílt vagy titkos szavazással dönthettünk; az éves programról, vállalásokról, tagsági díjról, táborozásról, fegyelmi ügyekről, kizárásról például.

Megjegyezzük: A színpad húsz-harminc főt is számlált. Tagjai diákok, tanárok, egyetemisták voltak

Minden nyáron elutaztunk valahová. Az a bizonyos életközösség! Ehhez ragaszkodtam, hogy két hétig együtt táborozzunk; a színpad tagjai, meg mi, a családom. Ennek a feltételeit mindig előteremtettük. Ez nem egyszer azt jelentette, hogy nemcsak táborhelyet, de ágyakat, sátrat, szalmazsákot, ilyesmiket is szerezni kellett.

Egyik első együttlétünkön - 1962-t jegyezték – Vásárosnaményban, a gimnázium tantermeiben háltunk, hogy hol és hogyan étkeztünk, ez már kinyomozhatatlan, s jártunk le a Tiszára, a gergelyugornyai szabad strandra. Úsztunk, csónakáztunk közösen kialakított regula szerint éltünk. Esténként táborfüzes programot csináltunk, tanultuk egymást.

Közben nevelődtek a mi gyermekeink is, a két éves Ágika és a tizenegy éves Lacika. S a kamaszokkal, ha kellett, s kellett, lelki életet is éltünk. Egy este meg vidám balladákat adtunk elő técesz-parasztoknak.

A színpad titkára, az önkormányzat rangidőse, Szabó András ugyancsak megszervezte, hogy baj ne legyen, vízbe ne menjenek, csak csoportosan, jó úszók belül, kezdők a szélén. A renitenseknek a közgyűlés színe előtt kellett megfogadniuk, hogy nem hágnak át a közösség szabályait

KV

Harmonikus családban éltünk. Merem megkockáztatni az állítást, hogy e figyelemreméltó tény nem lehet nem figyelembe venni, ha a színpad

tevékenységéről szólunk, annak közösségéről, arról a morálról, amely szabályozta életüket, életünket, mivel hogy én is tagja voltam a színpadnak.

Azt akarom ezzel mondani, hogy a mi személyes családi életünk kisugárzott a színpad egészére. Détének nem kellett erkölcsöt prédikálnia, mivel velük, előttük élt, éltünk. Jómagam istápolójuk is voltam, nem egynek lelki tanácsadója.

Minket láthattak otthon, az utcán, az iskolában, mindenféle szituációban, s nem mondhatták, hogy Tibor bácsi vagy Tibor alakoskodik, másnak mutatja magát a próbán, mint amikor Vilka nénivel, Vilkával vitázik, vagy gyereket nevel.

Nem mondhatták, hogy vizet prédikálunk, és bort iszunk.

DT

Színpadi sikereim csúcán voltam. 900 fős bérletes közönséggel büszkélkedhettünk, a *Bika* nagy terme is tele lett egy-egy bemutatóra. Említem például Juhász Ferenc Tékozló országát és Hasek Svejkit,

Országosan ismertekké váltunk, minden előadásunkról sajtókritika jelent meg, a Rádió is felvette az előadásainkat, s akkor, mégis, 1966-ban, 38 éves koromban, amikor meghívást kaptam, hogy menjek Budapestre, a Népművelési Intézetbe, az amatőr színjátszás metodikusának...

KV

A velem való konzultáció után, sőt az én meggyőzéseimre úgy döntött, hogy megy. Én meg úgy, hogy mindent vállalok, az átmeneti állástalanságot, azt, hogy nincs előre lakásunk, a nehézséget, amit a két gyerekünk nevelése elénk gördít, mindent.

Drámai körülmények között meghalt édesapám, utóbb édesanyám, úgy éreztem, itt megfulladok. A férjemben meg bíztam. Ott is megállja a helyét.

És igazam lett. Pedig hányan mondták, károgták, mint a varjuk, ráfáztok ti erre, hej de megbánjátok még!

Ezt a verset Karácsony Sándor elemezte nekünk Nyíregyházán. Megjegyeztem. Most én mondom el:

Ady: Ki várni érez

Tartsd magad,
Sors, Élet és Idő szabad,

S ki várni érez, várni tud.

Várni tud
Kinek ön-énje nem hazug
S nem hord össze hetet s havat.

Tartsd magad,
Mert most az a leggazdagabb,
Ki várni érez, várni tud.

DT

Ezt is elmondom. A feleségem mindenben társam volt. Sőt, a budapesti élet szervezésében én lettem az övé. Szakmai vállalkozásaimban meg ő az enyém.

Amikor fesztiválokat szerveztem, tanfolyamokon voltam előadó, amikor zsűriztem, amikor hivatalos utakon külföldön jártam, amikor hetenként kétszer a Vári Színpad próbáira mentem, otthon minden gond az övé volt.

Apropó! Vári színpad, az én drága műegyetemista színjászóim!

Hány országos sikert értünk meg és hány külhonit. S egy időben még a tizenéves lányom is színjászóm volt. S a feleség, Kósa Vilma mindig a szurkolók között. S amikor ők is, a *váris* játékosok is megöregedtek, és a debreceni diákjaink is, vagy éppen kezdtek megöregedni, nemcsak nekem, neki is barátaivá váltak. Máig ők alkotják annak a baráti társaságnak a magját, amely *Kuckó* névre hallgat, s amely hol Budapesten, hol vidéki szálláshelyeinken, csaknem húsz éve, amolyan töltekezésül szolgáló agóra. S ennek is Kósa Vilma a lelke.

De folytatom tovább.

Amikor kísérleteztem a nagy felismerésemmel, a drámapedagógiával, ő próbálta ki elsőként az iskolájában, Budán, ahol tanított. Amikor nyugdíjazásom után megalakítottam a *Magyar Drámapedagógiai Társaságot*, ő volt ingyen az elsőszámú segítő, titkár, adminisztrátor, kísérletező drámapedagógus.

Amikor létrehoztuk Trencsényi Lászlóval azt a művészetpedagógiai társaságot, melynek *Academia Ludi et Artis* a neve, részt vett a nagyformátumú művészeti tantervünk megvalósításában, a *Kútbanézőkben*.

Amikor úgy döntöttem, hogy a 60 éves koromban rám erőszakolt nyugdíjazás után még tanítani és rendezni fogok Nagykovácsón, a Károli Egyetem Tanítóképző Főiskoláján, szurkolt nekem.

És segített a könyveim – szám szerint tíz - lektorálásában és nyomdai előkészítésében.

És első kritikusa volt a két dokumentumdrámának, melyeket a főiskolai színpadosaimmal mutattunk be – fogózkodjatok meg, a Karácsony Sándorról elnevezett színpadunkon –, mégpedig a Gulágba hurcoltak szenvedéséről és az 1957-ben elárult Gulyás Lajos református lelkésznek a mártíriumáról. Ezekre mindig eljött, s ezeket mindig megkönnyezte.

S eljött az önálló estjeimre is, melyekkel a 80-as évek végétől álltam közönség elé. És jelmezt varrt nekem, és ha kellett, világosított.

És ott volt és velem együtt reflektorfénybe állt a nagykőrösi búcsú-előadás végén, amikor 85 évesen befejeztem a tanítást a főiskolán.

Nem mondom, hogy ennek nem örült. Már hogy befejeztem a tanítást.

KV

Jaj, Dété, mindjárt meghatódom! Ennyi szépet, és hozzáteszem, igazat, eddig talán még nem is írt le rólam.

Most viszont felolvasom azt a szöveget, melyet nem is tudom, mikor írt le, de fontosnak tetszik. Elkezdem.

Kivételes szerencsének vagy isteni kegyelemnek kell tartanom, hogy a legfogékonyabb korszakomban megajándékoztattam egy olyan mesterrel, mint amilyen Karácsony Sándor, és megajándékoztattam hosszú élettel, továbbá velem együtt gondolkodó feleséggel és szerető családdal. Mindezeknek birtokában elmondható, hogy nem volt nehéz alkotó módon élni.

Életem legnehezebb korszakában, valójában 38 éves koromig, amikor is Budapestre kerültünk, minden helyre tevődött. Tudtam, ki vagyok, tudtam, mit tudok, tudtam, mi fontos, mi nem, tudtam érték és talmi között különbséget tenni, tudtam, hogy tudok szeretni, az általam létrehozott közösségekhez ragaszkodni, tudtam, hogy csak másban moshatom meg arcomat.

Hogy is írta Karácsony Sándor: „*Minden embert az az egyvalami érdekli, hogy élünk, és meghalunk. És hogy mi végre élünk?*”

Ezt a „*mi végrét*” tisztáztam magammal, mire Budapestre érkeztem. S ezek után bármit is csináltam, tudtam, hogy nem, vagy nemcsak magamért dolgozom, alkotok, kezdeményezek, bármit is. Karácsony Sándor ekkorra már mindent elrendezett bennem.

DT

Tisztában vagyok vele, hogy életművem java, az országban gondolkodó és az országra ható része csak Anarcs, Kisvárdá, Nyíregyháza, Debrecen után az ott szerzett élmények révén jött létre. És, ami létre jött, a Budapesttel kezdődő, az is ennek, az előbbi időszaknak köszönhető.

És áldassék KS mester.

KV

Érzem, hogy jobb zárómondat nincs.

De azért DT-nek *A körösi huszonhárom* című könyvéből - 85 éves korában jelent meg – még felolvasok egy szöveget, egy szeretettel fogalmazott szöveget.

A tanárát érzékenyen ismerő, hajdani nagykőrösi tanítványa írta.

Hadd tolmácsoljam.

Szathmári Viola Boglárka pedagógus és anyuka emlékezése:

„Dété oly teljességgel van közöttünk, hogy észrevétlen lopózik a tudatalattinkba. Mindez azzal a természetességgel történik, amely jelen van a szülő - gyermek kapcsolatban.

Eleinte csak néztem Őt kikerekedett szemmel és gyűjtöttem az impulzusokat. Más órákon jegyzeteltünk, vagy jegyzetelést imitálva vetettük lapra a szócsó által közvetített tudást, ami úgy haladt át rajtunk, mint műsor az átjátszó állomáson. Mindenkin nagyjából ugyanúgy.

De Déte órái mások voltak. Ő egy sajátos frekvencián rezegve hatása alá vont, és bennünket is rezgésbe hozott, hallgatóból résztvevővé alakított.

A tudás megérkezett, megérintett. Mindenkit másként, személyesen. Olyan képességeket, érzékeket mozgósított bennem, melyek létezését nem is sejtettem korábban, és valószínűleg magamtól föl sem fedeztem volna azokat. Minden előzetes bejelentés, tervezés nélkül egyszerűen a hatása alá kerültünk. Újra és újra. ..., és éppen ez a hatás jelent meg később az életemben, munkámban. Felkészített, képessé tett bizonyos helyzetek megoldására, a hallgatóság megérintésére, bevonására.

Nem magyarázott, hanem élt közöttünk.

Gond nélkül lényegült át, hogy megértsük, megérezzük, mit vár tőlünk. Mindezt úgy, hogy mellette mi is alkotóvá válhattunk.

Hangsúlyozom, hogy ez akkor és ott oly természetes volt, mint kisdéd számára anyja ölelése...”

S akkor befejezésül:

DT-KV

Áprily Lajos: Imádság

Adj Istenem bölcsességet.
Vágyaimnak csendességet.
Illedelmes öregséget.
Könnyű véget, könnyű véget.

